

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

همگرای آیات و روایات

در آینه تفاسیر المیزان و تسنیم

مؤلف:

محمد حسین صالحی شهر بابکی

انتشارات بهیا

سرشناسه : صالحی شهر بابکی، محمدحسین، ۱۳۶۸ -
 عنوان و نام پدیدآور: همگرایی آیات و روایات در آینه تفاسیر المیزان و تسنیم/
 محمدحسین صالحی شهر بابکی.
 مشخصات نشر: کرمان: بوتیا، ۱۳۹۶.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۸۲-۱-۳
 موضوع: تفاسیر شیعه -- احادیث شیعه -- قرن ۱۴ -- نقد و تفسیر
 رده بندی کنگره: ۱۳۹۶ ۵۸ ۲۴۵ ص/ ۹۸/ BP
 رده بندی دیویی: ۲۹۷/۱۷۹
 شمار کتابشناسی ملی: ۵۰۴۰۷۰۶

انتشارات بهین

کرمان: خیابان شهید مسطفی حمینی (ره) حدفاصل کوچه ۵۹ و ۶۱.

همگرایی آیات و روایات در آینه تفاسیر المیزان و تسنیم

مؤلف: محمدحسین صالحی شهر بابکی

قیمت: ۱۵۰۰۰۰ ریال

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول / ۱۳۹۶

چاپ و صحافی: بوتیا

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۸۲-۱-۳

«حق چاپ محفوظ است»

۱.....	درآمد
۷.....	فصل اول
۷.....	مفاهیم و مبانی نظری
۸.....	بخش اول: آشنایی با میزان و مؤلف آن
۸.....	مبحث اول: مروری بر زندگی علامه طباطبائی
۹.....	گفتار اول: یک تفسیری علامه
۹.....	گفتار دوم: شهرت علامه
۱۰.....	گفتار سوم: ویژگی‌های تفسیری علامه طباطبائی
۱۲.....	مبحث دوم: تفسیر میزان
۱۴.....	گفتار اول: دیدگاه عانس درباره میزان
۱۶.....	گفتار دوم: شهرت میزان
۱۷.....	گفتار سوم: شیوه تفسیری علامه طباطبائی در میزان
۱۷.....	گفتار چهارم: خصوصیات تفسیر میزان
۱۹.....	گفتار پنجم: مهم‌ترین مزایا و محاسن میزان
۲۱.....	بخش دوم: آشنایی با تسنیم و مؤلف آن
۲۱.....	مبحث اول: مروری بر زندگی علامه جوادی آملی
۲۲.....	گفتار اول: شخصیت علامه جوادی آملی
۲۲.....	مبحث دوم: تفسیر تسنیم
۲۳.....	گفتار اول: مبانی تفسیر تسنیم

۲۵	گفتار دوم: تفسیر «تسنیم» و برجستگی های آن
۲۶	بند اول: تسنیم تفسیری نیازنگر و پاسخگو
۲۶	بند دوم: نگرستن به آیات قرآن فقط از دریچه خود قرآن
۲۶	بند سوم: تدوین و نگارش کتاب در زمان خود مفسر
۲۷	بند چهارم: جامع نگری قرآن در همه عرصه های انسانی
۲۷	بند پنجم: مستدرک المیزان بودن تسنیم
۲۸	بند ششم: تبیین گرایش های مختلف تفسیری
۲۸	بند هفتم: تبیین جایگاه قرآن و روایات
۲۹	بند هشتم: استفاده از باورهای مذهبی و یا دانسته های علمی و تخصصی
۳۰	مبحث سوم: کاستی های تسنیم
۳۲	بخش سوم: آشنایی با اصطلاحات
۳۲	مبحث اول: سنت
۳۲	گفتار اول: سنت در لغت
۳۳	گفتار دوم: سنت در اصطلاح
۳۴	مبحث دوم: حدیث
۳۴	گفتار اول: حدیث در لغت
۳۵	گفتار دوم: حدیث در اصطلاح
۳۸	مبحث سوم: تفسیر
۳۸	گفتار اول: تفسیر در لغت
۳۹	گفتار دوم: تفسیر در اصطلاح
۴۰	مبحث چهارم: خبر
۴۰	گفتار اول: خبر در لغت

۴۰	گفتار دوم: خبر در اصطلاح
۴۱	مبحث پنجم: روایت
۴۱	گفتار اول: روایت در لغت
۴۲	گفتار دوم: روایت در اصطلاح
۴۲	مبحث ششم: اثر
۴۲	گفتار اول: اثر در لغت
۴۲	گفتار دوم: اثر در اصطلاح
۴۳	مبحث هفتم: تعامل
۴۴	مبحث هشتم: تطبیق
۴۵	فصل دوم:
۴۵	تفسیر المیزان و احادیث
۴۶	بخش اول: جایگاه روایات در المیزان
۴۶	مبحث اول: اهمیت و دامنه مباحث روایی در تفسیر المیزان
۴۷	مبحث دوم: علامه طباطبایی و مصادیق روایات تفسیری
۴۸	مبحث سوم: کارکرد روایات تفسیری در المیزان
۴۹	گفتار اول: استقلال قرآن
۵۳	مبحث چهارم: علامه طباطبایی و حجیت خبر واحد
۵۴	مبحث پنجم: مهم‌ترین کارکردهای روایات تفسیری در المیزان
۵۴	گفتار اول: تأیید نتایج حاصله از تفسیر قرآن با روایات
۵۵	گفتار دوم: تعیین مصادیق آیات در روایات
۵۸	گفتار سوم: توضیح مجملات قرآنی با روایات

۵۹	گفتار چهارم: توسعه و تعمیم در معنای آیه
۶۱	گفتار پنجم: جری و تطبیق در آیات
۶۲	گفتار ششم: رویکرد علامه به جری
۶۲	بند اول: جری خواندن روایات در حق ائمه (ع)
۶۴	بند دوم: جری خواندن روایات در غیر ائمه (ع)
۶۵	بحث ششم: پاسداری از ارزش‌های دینی با نقد روایات تفسیری
۶۹	بخش دوم: روش تفسیری علامه طباطبائی در بهره‌گیری از روایات
۶۹	مبحث اول: روش تفسیری قرآن به قرآن
۷۵	گفتار اول: انگیزه علامه از تکیه بر روش تفسیر قرآن به قرآن
۷۵	بند اول: قرآن، دلیل اسلام است
۸۱	بند دوم: تفسیر قرآن با استناد به دلیل
۸۱	مبحث دوم: کاستی‌های روش تفسیری علامه
۸۷	بخش سوم: بررسی شیوه‌های نقل حدیث در المیزان
۸۷	مبحث اول: آشنایی با بحث روایی در المیزان
۸۸	مبحث دوم: شیوه‌های نقل احادیث در المیزان
۸۹	گفتار اول: گزیده‌گویی
۹۱	گفتار دوم: گزارش اسناد
۹۴	گفتار سوم: داوری درباره اسناد
۹۶	مبحث سوم: ویژگی بحث روایی در المیزان
۹۸	بخش چهارم: بررسی شیوه‌های نقد حدیث در المیزان
۹۸	مبحث اول: بررسی سند

۱۰۱	مبحث دوم: بررسی متن
۱۰۲	مبحث سوم: معیارهای نقد حدیث از نگاه علامه طباطبائی
۱۰۲	گفتار اول: عدم تعارض با قرآن
۱۰۹	گفتار دوم: موافقت با قرآن
۱۱۵	گفتار سوم: عدم تعارض با سنت متواتر
۱۱۸	بند اول: تعدد طرق یا تعدد نقل
۱۲۰	بند دوم: تعدد نقل همراه با دلیلی دیگر
	بند سوم: تعدد روایات در هر دو طرف: اختلاف، ریشه در دیدگاه مذهبی دارد
۱۲۲	
۱۲۳	بند چهارم: یک روایت؛ همراه با دلیل خارج از روایت
۱۲۵	گفتار چهارم: عدم تعارض با عقل
۱۳۱	گفتار پنجم: عدم تعارض با تاریخ
۱۳۵	گفتار ششم: عدم تعارض با علم
۱۳۷	فصل سوم:
۱۳۷	تفسیر تسنیم و احادیث
۱۳۸	بخش اول: جایگاه روایات در تسنیم
۱۳۸	مبحث اول: چگونگی نقل حدیث در تفسیر تسنیم
۱۳۹	گفتار اول: دسته بندی موضوعی
۱۴۰	مبحث دوم: جایگاه روایات تفسیری از دیدگاه آیت الله جوادی آملی
۱۴۰	گفتار اول: استقلال قرآن
۱۴۳	بند اول: مصونیت قرآن از تحریف

- گفتار دوم: حجیت خبر واحد از دیدگاه استاد جوادی آملی ۱۴۴
- بند اول: حجیت حدیث در احکام عملی ۱۴۵
- بند دوم: حجیت حدیث در معارف اعتقادی ۱۴۶
- بند سوم: هماهنگی ادبیات عرب به عنوان یکی از معیارهای سنجش حدیث ۱۴۸
- مبحث سوم: کاربرد روایات در تفسیر تسنیم ۱۵۱
- گفتار اول: بیان مذاق آیه جری و تطبیق ۱۵۱
- گفتار دوم: بیان در آیه به کمک روایات ۱۵۳
- گفتار سوم: توسعه تعمیم در معنای آیه ۱۵۵
- گفتار چهارم: تقیید اطلاعات، آیات قرآن با روایات ۱۵۵
- بخش دوم: جایگاه نقد روایات در تفهیم ۱۵۶
- مبحث اول: نقد سندی ۱۵۶
- مبحث دوم: نقد متن ۱۵۹
- گفتار اول: معیارهای نقد متن در تفسیر تسنیم ۱۶۰
- بند اول: تعارض با قرآن ۱۶۰
- بند دوم: رفع تعارض اخبار ۱۶۰
- بخش سوم: روش تفسیری تسنیم در بهره گیری از روایات ۱۶۷
- مبحث اول: اقسام تفسیر قرآن به قرآن ۱۶۸
- گفتار اول: تفسیر قرآن به قرآن ۱۶۹
- بند اول: حجیت تفسیر قرآن به قرآن ۱۷۱
- بند دوم: نمونه‌هایی از ادله تفسیرپذیری قرآن ۱۷۱
- گفتار دوم: تفسیر قرآن به سنت ۱۷۴

بند اول: بحث روایی	۱۷۵
گفتار سوم: تفسیر قرآن به عقل	۱۷۸
فصل چهارم:	۱۸۱
تطبیق و مقایسه حدیث در تفاسیر المیزان و تسنیم	۱۸۱
بخش اول: نقاط اشتراک در تفسیر المیزان و تسنیم	۱۸۲
مبحث اول: اشتراکات اسلوبی و نوشتاری در دو تفسیر	۱۸۲
بحث دوم: اشتراکات محتوایی در دو تفسیر	۱۸۳
گفتار اول: استقلال قرآن	۱۸۳
بند اول: دیدگاه علامه طباطبایی	۱۸۳
بند دوم: دیدگاه جوادی آملی	۱۸۴
بند سوم: تطبیق و مقایسه	۱۸۴
گفتار دوم: حجیه خبر احادیث	۱۸۵
بند اول: دیدگاه علامه طباطبایی	۱۸۵
بند دوم: دیدگاه جوادی آملی	۱۸۶
بند سوم: تطبیق و مقایسه	۱۸۷
گفتار سوم: جری و تطبیق	۱۸۸
بند اول: دیدگاه علامه طباطبایی	۱۸۹
بند دوم: دیدگاه جوادی آملی	۱۹۱
بند سوم: تطبیق و مقایسه	۱۹۱
گفتار چهارم: بیان مراد آیه به کمک روایات	۱۹۲
بند اول: دیدگاه علامه طباطبایی	۱۹۲
بند دوم: دیدگاه جوادی آملی	۱۹۳

- بند سوم: تطبیق و مقایسه ۱۹۵
- گفتار پنجم: برشمردن مصادیق ۱۹۵
- بند اول: دیدگاه علامه طباطبائی ۱۹۵
- بند دوم: دیدگاه جوادی آملی ۱۹۷
- بند سوم: تطبیق و مقایسه ۲۰۰
- گفتار ششم: اطلاق و عموم آیه ۲۰۰
- بند اول: دیدگاه علامه طباطبائی ۲۰۱
- بند دوم: دیدگاه جوادی آملی ۲۰۲
- بند سوم: تطبیق و مقایسه ۲۰۳
- گفتار هفتم: وجود سیاق در آیات ۲۰۳
- بند اول: دیدگاه علامه طباطبائی ۲۰۴
- بند دوم: دیدگاه جوادی آملی ۲۰۶
- بند سوم: تطبیق و مقایسه ۲۰۷
- گفتار هشتم: وجود تأویل در آیات ۲۰۸
- بند اول: دیدگاه علامه طباطبائی ۲۰۸
- بند دوم: دیدگاه جوادی آملی ۲۱۰
- بند سوم: تطبیق و مقایسه ۲۱۰
- گفتار نهم: وجود عام و خاص در روایات ۲۱۱
- بند اول: تخصیص عام قرآنی با منحصص قرآنی ۲۱۱
- بند دوم: تخصیص عام قرآنی با روایت ۲۱۳
- گفتار دهم: مجمل و مبین در آیات ۲۱۶
- بند اول: دیدگاه علامه طباطبائی ۲۱۶

بند دوم: دیدگاه جوادی آملی.....	۲۱۷
بند سوم: علت حرمت ربا از نظر امام رضا (ع).....	۲۱۹
بند چهارم: تطبیق و مقایسه.....	۲۲۰
گفتار یازدهم: محکم و متشابه در قرآن.....	۲۲۰
بند اول: دیدگاه علامه طباطبایی.....	۲۲۳
بند دوم: دیدگاه جوادی آملی.....	۲۲۴
بند سوم: تطبیق و مقایسه.....	۲۲۶
گفتار دوازدهم: عدم تعارض با علم.....	۲۲۷
بند اول: دیدگاه علامه طباطبایی.....	۲۲۷
بند دوم: دیدگاه جوادی آملی.....	۲۲۸
بند سوم: تطبیق و مقایسه.....	۲۲۹
بخش دوم: نقاط سراق در ن سیر المیزان و تسنیم.....	۲۲۹
مبحث اول: افتراقات اسوایی و نو شماری در دو تفسیر.....	۲۲۹
مبحث دوم: افتراقات محتوایی در دو تفسیر.....	۲۳۲
گفتار اول: حمل روایات بر تقیه.....	۲۳۲
بند اول: دیدگاه علامه طباطبایی.....	۲۳۳
بند دوم: دیدگاه جوادی آملی.....	۲۳۴
بند سوم: تطبیق و مقایسه.....	۲۳۵
برآمد.....	۲۳۷
منابع و ماخذ.....	۲۴۱

درآمد

در حوزه معرفت اسلامی، پس از قرآن کریم روایات از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است، به دلیل پیوند ناگسستنی که پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) با قرآن دارند سخنان آن بزرگواران همیشه و همواره مورد استفاده مفسران در کار تفسیر قرآن بوده است. مفسر گران سنگ المیزان از جمله تفاسیری است که با رنگی غالباً فلسفی توانست برجسته‌ترین و جامع‌ترین تفسیر در حال حاضر را از لحاظ سبک نگارش، البته بسیار متأخر از سایر تالیفات علامه در جهان تشیع به رشته تحریر درآورد و فکر اسلامی را به تفسیر کشاد، ایشان توانسته است با استفاده از عناوینی چون بحث روایی در تفسیر خویش،^۱ با احکامیت قرآن، موبد و شارح آیات شریفه را تبیین نماید و از این طریق در روشنفکری، جماعات قلمی و آیات تأثیر بسزایی دارند.

تفسیر ارزشمند تسنیم تألیف آیت‌الله جوادی آملی نیز، از جمله تفاسیر معاصری است که ایشان توانسته با استفاده از روش‌های تفسیری مختلف از جمله قرآن به سنت، تفسیری تألیف کند که نواقص یا کاستی‌های تفاسیر پیشین از جمله المیزان را که شیوه تفسیری خود را با علامه همسو می‌دانسته و برای یک بخش اختصاصی در حوزه حدیث بوده را برطرف نماید.^۲ شخصیت اخلاقی این دو مفسر از یک سو و جامعیت علمی و ویژگی‌های منحصر به فرد تفاسیر این دو متفکر نمایانگر سوی دیگر ضرورت بررسی جنبه‌های مختلف تفاسیر را مضاعف ساخته است.

هرچند در این دو تفسیر اختلاف نظرهایی نیز وجود دارد که قابل طرح و بحث می‌باشد، لکن این پژوهش در پنج فصل نگارش یافته است که در فصل نخست

^۱ مطهری، ۱۳۶۲، ص ۸۹

^۲ جوادی آملی، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۴۶۸

کلیات و در فصل دوم به مفاهیم و مبانی نظری و همچنین معرفی علامه طباطبایی و استاد جوادی آملی و تفاسیرشان پرداخته شده است. در فصل سوم نیز به بررسی احادیث در تفسیر المیزان و در فصل چهارم به بررسی روایات در تفسیر تسنیم پرداخته ایم. در فصل پنجم این پژوهش نیز به اشتراکات و افتراقات حدیثی دو تفسیر، تطبیق و مقایسه حدیث و در پایان به نتایج و یافته‌های این کتاب اشاره شده است.

نکات در این مقال تلاش دارد به این سؤالات پاسخ دهد که بهره‌گیری و همگرایی از منابع حدیثی در تفاسیر المیزان و تسنیم چگونه می‌باشد؟ و همچنین نقاط اشتراک و تمایزات و تسنیم در همگرایی و تعامل با حدیث چیست؟ با توجه به نظر ویژه مفسران و مفسرینی بر بی‌نیازی قرآن از غیر، وجود حجم بسیاری از روایات در تفاسیرشان چگونه توجیه پذیر است؟ دیگر اینکه با توجه به نظر صاحب تسنیم - که قرآن را حجت مسفل بر دادند - آیا در کنار آن برای عقل و سنت نیز جایگاهی قائل هستند؟ و در نهایت مهم‌ترین مخرج حل تعارض‌های ظاهری احادیث از دید این دو مفسر چه می‌باشد؟

حدیث خاستگاه و منبع اساسی برای تفسیر قرآن است، ما شاهد استفاده مفسران از سخنان اهل بیت (علیهم السلام) در کار تفسیر قرآن، بدلیل پیوند قرآن و عترت هستیم. ایشان همواره سعی کرده‌اند از احادیث به عنوان بک ماده اصلی استفاده کنند. المیزان و تسنیم با درک نقش حدیث در تفسیر کوشیدند تا به نحو شایسته‌ای از این ابزار استفاده کنند. تفسیر المیزان در کنار روش تفسیر قرآن به قرآن از روایات وارده در منابع حدیثی شیعه و سنی نیز استفاده بسیاری کرده است.^۱

^۱ طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۲۰